

Γιώργος Βασιλάκος

Η μελαγχολία πριν και μετά την μελαγχολία¹

(Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί την εισήγησή μας στην ημερίδα “Κατάθλιψη και Θλίψη του Κόσμου” , που πραγματοποιήθηκε στο Θεραπευτήριο Ν. Σπινάρη Α.Ε., στις 3 Νοεμβρίου του 2007. Διατηρεί την προφορική μορφή που, παρά τους περιορισμούς μιας ανακοίνωσης για το ευρύ κοινό και χωρίς τα πλεονεκτήματα μιας τυπικής ακαδημαϊκής παρουσίασης, έχει, τουλάχιστον, μια κάποια αμεσότητα. Η περιγραφή της ύπαρξης στον κόσμο που επιχειρούμε στη συνέχεια αφορά αυτό που αποκαλείται ‘μείζων κατάθλιψη’ ή ‘ενδογενής μελαγχολία’. Δεν αφορά πρόσωπα με ‘αντιδραστική’, ‘νευρωτική’ ή άλλες καταθλίψεις – θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι όσο πιο εμφανή είναι τα περιγραφόμενα γνωρίσματα της ύπαρξης στον κόσμο πριν την μελαγχολία της τόσο πιο έντονη θα είναι η οδύνη της μελαγχολίας. Επίσης, και σε περιπτώσεις όπου η διαφορική διάγνωση, μόνον από τα συμπτώματα, είναι δύσκολη, η περιγραφή μας μπορεί να βοηθήσει – όταν δεν υπάρχουν αυτά τα γνωρίσματα τότε δεν πρόκειται για ‘μείζονα κατάθλιψη’, δεν πρόκειται για μελαγχολική ψύχωση αλλά για κάτι άλλο. Τέλος, μου είναι αδύνατο να υποστηρίξω θεωρητικά το τελευταίο μέρος της εισήγησης που αποτελεί την απαρχή μιας ‘φαντασιακής’ κατανόησης.)

Πριν ένα χρόνο περίπου, και μετά από 4 μελαγχολικούς μήνες, η ασθενής φαινόταν και αισθανόταν τελείως καλά. Ερχόταν από μια γειτονική πόλη, την έβλεπα τρεις φορές τον μήνα, της είχα χορηγήσει μίαν επαρκή δόση φαρμάκων και κάποτε είχα, μάλλον επίμονα, προτείνει τη νοσηλεία της – με είχε θορυβήσει η αναστολή της, αυτό που η ψυχιατρική αποκαλεί ανηδονία, οι σκέψεις αναξιότητας και το γεγονός ότι μια συγγενής της πρώτου βαθμού μόλις αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει και η ασθενής, που είναι όχι απλά δεμένη και ταυτισμένη μαζί της αλλά θα λέγαμε υπερταυτισμένη, αισθανόταν ένοχη όχι μόνον που δεν τη βοήθησε αλλά και που δεν κατάλαβε τη δύσκολη θέση της. ‘Δεν αξίζει να ζει ένας άνθρωπος σαν και μένα’, έλεγε τότε.

Τώρα ήταν καλά. Με ρώτησε αν θα ξαναρχόταν αυτό το αίσθημα της πλήρους ανυπαρξίας, αυτή η οδύνη ανυπαρξίας, η οδύνη όχι απλά να ζει μέσα στη λύπη αλλά κυρίως να ζει χωρίς αισθήσεις, χωρίς γεύση, χωρίς αφή, να ζει χωρίς χαρά και χωρίς λύπη. Γιατί η λύπη του μελαγχολικού είναι κυρίως λύπη για τη απώλεια των συναισθημάτων και των αισθήσεων – είναι λύπη για την απώλεια της λύπης. ‘Τι άνθρωπος είμαι εγώ;’, με ρώτησε κάποτε. ‘Δεν λυπάμαι για ό,τι λυπόμουν παλιά, δεν λυπάμαι

πλέον για τίποτα κι αυτό είναι που με λυπεί περισσότερο. Μια άλλη φορά μου είπε, ‘Δεν έχω συναίσθημα, δεν έχω αυτό το ζεστό πράγμα’.

Δεν απάντησα στην ερώτησή της. Η ασθενής που πριν, στη διάρκεια και μετά την μελαγχολία της ήταν πολύ όμορφη, παντρεμένη με έναν εξαιρετικό σύζυγο, απόφοιτη του πανεπιστήμιου και δημόσια υπάλληλος, που όταν ήταν καλά καταλάβαινες ότι είναι πανέξυπνη και με ιδιαίτερη αίσθηση του χιούμορ, με ξαναρώτησε. Της είπα ότι υπάρχουν πράγματα έρχονται και φεύγουν και πράγματα που δεν φεύγουν και δεν έρχονται – είναι πάντα εδώ. Σκοτεινίασε και με ρώτησε ‘τι θέλετε να πείτε;’. Της είπα ότι σε κάποιες περιπτώσεις δεν υπάρχει πριν και μετά την επίσκεψη της μελαγχολίας – η μελαγχολία δεν ήρθε και δεν έφυγε, ήταν και είναι εδώ.

Φυσικά δεν θα έλεγα κάτι ανάλογο σε κάποιον που δεν θα ήταν καλά. Αλλά όταν ο ασθενής μπορεί να αντέξει την αλήθεια θα πρέπει να του λέγεται η αλήθεια. Λίγο πριν από αυτή τη συζήτηση, μου είχε πει ότι ο προηγούμενος γιατρός της τής είχε πει ότι είχε έλλειψη σεροτονίνης στον εγκέφαλο και ότι αυτό είναι κάτι που το δημιουργεί ο οργανισμός. Είχε θορυβηθεί τότε, πιστεύοντας πολύ λογικά ότι είναι κάτι σωματικό, σαν τη χοληστερίνη, ας πούμε, και, σε αντιστοιχία με τη χοληστερίνη που κανείς πρέπει να τρώει Μπεσέλ και διάφορα σκόρδα, μου είπε ότι στην αρχή της μελαγχολίας της, όταν ακόμα είχε κάποιες δυνάμεις και κάποια ελάχιστη όρεξη, έτρωγε σοκολάτες υγείας, γιατί είχε διαβάσει στο Ίντερνετ και είχε ακούσει στην τηλεόραση ότι οι σοκολάτες έχουν σεροτονίνη, και με ρώτησε αν θεωρώ ότι πρέπει να τρώει στο εφεξής σοκολάτες για προστασία. Παραφράζοντάς το λίγο, της θύμισα το τραγούδι που υποστηρίζει ότι αν ταΐξεις κακάο την αγελάδα είναι μάλλον απίθανο να αρμέγεις τσόκο μιλκ.. ‘Τέτοιο ζώον είμαι’, είπε, κάτι που δεν με βρήκε σύμφωνο γιατί το ζώον τρώει μόνο σανό και φέρεται σαν μοσχάρι. Μάλλον ήταν πολύ εκπολιτισμένη.

Ένα από τα προβλήματα της μελαγχολίας που υπάρχει πριν και μετά την μελαγχολία είναι ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος δεν φέρεται καθόλου σαν ζώον. Πριν να το συζητήσουμε, μια παρένθεση για να μην παρεξηγηθώ. Δεν αρνούμαι ότι πράγματι υπάρχει πρόβλημα σεροτονίνης στον εγκέφαλο, αυτό που αρνούμαι είναι ότι μια τέτοια απάντηση μπορεί να εξηγήσει αυτό που ζει ο ασθενής. Δυστυχώς έχω ακούσει από πάρα πολλούς ασθενείς και συγγενείς τους ότι, π.χ. “το πρόβλημα, όπως είπε ο γιατρός, είναι πολλή ντοπαμίνη στον εγκέφαλο”. Μπορεί να είναι μια απάντηση σωστή αλλά είναι ανεπαρκής και αδύναμη να εξηγήσει τα βιώματα και τη διαγωγή του ανθρώπου. Φανταστείτε να πω, για κάποιον κύριο από το ακροατήριο που σηκώνεται τώρα έξαλλος και πιάνει από τον λαιμό τον διπλανό του, ότι φέρεται έτσι γιατί του ανέβηκε η αδρεναλίνη στο κεφάλι. Φυσικά του ανέβηκε η αδρεναλίνη στο κεφάλι, αλλά ο διπλανός έκανε άσεμνες χειρονομίες, ή του έκλεψε το πορτοφόλι

απ' την τσέπη του, ή ο συγκεκριμένος κύριος, αν είναι παρανοϊκός, θεώρησε ότι ο άλλος ενοχλεί τη συνοδό του.

Ας επιστρέψουμε στην πρότασή μας ότι ο μελαγχολικός πριν και μετά την μελαγχολία του δεν φέρεται καθόλου σαν ζώον, ότι είναι υπερβολικά εκπολιτισμένος. Σχετικά με το ερώτημά της, είπα ότι δεν βλέπω αισιόδοξα το μέλλον της γιατί θα περίμενα από έναν άνθρωπο που τον συναντώ τακτικά, από έναν άνθρωπο που επικοινωνεί συχνά μαζί μου με το τηλέφωνο (της είχα δώσει αυτήν την ευχέρεια γιατί, τουλάχιστον τις κρίσιμες περιόδους, ήθελα να ενημερώνομαι για την κατάστασή της), κάποτε να μην είναι συνεπής στο ραντεβού του, κάποτε να θυμώσει μαζί μου, κάποτε να εκφράσει την απογοήτευσή του γιατί δεν τον βοηθώ, κάποτε, και δεδομένης της δύσκολης ζωής του, να μην έρθει ντυμένος στην τρίχα και επιτέλους κάποτε να μου μιλήσει στον ενικό. Ίσως αυτά και άλλα παρόμοια, να ξενίσουν κάποιον ψυχοθεραπευτή ή ψυχαναλυτή που έχει “κόλλημα” με τη διατήρηση, όπως λέγεται, του τυπικού της θεραπευτικής συνάντησης. *Αλλά αυτό είναι κυρίως το πρόβλημα του μελαγχολικού πριν, στη διάρκεια και μετά τη μελαγχολία του: ότι τηρεί με ευλάβεια το οποιοδήποτε τυπικό, στην οικογένεια, στη δουλειά, στη θεραπεία και όπου αλλού, και αυτός είναι ένας από τους λόγους που μια τυπική ψυχοθεραπεία και ψυχανάλυση δεν έχει ένδειξη σε τέτοιες περιπτώσεις.* Ο ασθενής δεν υπάρχει ως ένα πρόσωπο που όταν είναι απογοητευμένο θα πει στον γιατρό, έστω και άδικα, “δεν με βοηθάτε” ή που, κάποτε, θα του εναντιωθεί ή επιτεθεί μ' έναν τρόπο, που δεν θα έρθει σε μια συνάντηση γιατί μπούχτισε τέλος πάντων, αλλά αυτό που θέλει και πράττει είναι αυτό που επιτάσσει ο ρόλος του – στη δεδομένη περίπτωση ο ρόλος του ασθενή επιβάλλει να είσαι στην ώρα σου, να είσαι καλοντυμένος, να μιλάς στον πληθυντικό, να μην εκφράζεις τη δυσαρέσκειά σου για το γιατρό σου.

Ο μελαγχολικός ασθενής, πριν και μετά την μελαγχολία του, δεν αντιλαμβάνεται και δεν ζει τον εαυτό του ως πρόσωπο αλλά ως φορέα ενός ρόλου. Λόγου χάρη, δεν είναι κάποια Μαρία, ένα ιδιαίτερο πρόσωπο που είναι μητέρα, αλλά είναι μόνο μητέρα, μόνον ο ρόλος, και αισθάνεται σημαντική και αγαπητή μόνον γιατί, και όταν, είναι ικανή να αφουγκράζεται και να ικανοποιεί τις ανάγκες του παιδιού της, είναι σημαντική και αγαπητή γιατί, όταν είναι εργαζόμενη, καταβάλλει τις καλύτερες προσπάθειες να ανταποκριθεί στο καθήκον της, να είναι στην ώρα της, να είναι φιλική και συμβιβαστική, να διατηρεί την ιεραρχία και να θυσιάζει το προσωπικό της συμφέρον για το συμφέρον της επιχείρησης – και αυτά παρατηρούνται σε κάθε τομέα δραστηριότητας και σε οποιαδήποτε σχέση. Είναι μια ύπαρξη που τρομοκρατείται στην ιδέα ότι θα δυσαρεστήσει τον άλλον, τον σύζυγο, το παιδί της, τον εργοδότη και τον γιατρό, κι όταν η ζωή τα φέρει να τους δυσαρεστήσει, γιατί δεν μπορεί παρά μοιραία, και παρά τη θέλησή της να τους

δυσανεστίαση, εμφανίζονται τα αισθήματα ενοχής και αναξιότητας. 'Είμαι ανάξια που δεν κατάλαβα την ασθένεια της συγγενούς μου', θα έλεγε αυτή η ασθενής, 'σας είμαι αγνώμων και σας ντρέπομαι', θα έλεγε κάποιος άλλος ασθενής που, κατά τη γνώμη και το βίωμά του, μου φέρθηκε "σκάρτα" όταν, κατά τη δική μου γνώμη και πολύ λογικά, επισκέφθηκε, με την προτροπή των συγγενών του, έναν άλλο γιατρό για να τον συμβουλευτεί επειδή το πρόβλημα δεν υποχωρούσε.

Δεν αμφιβάλω ότι η εκπλήρωση² των κοινωνικών ρόλων και συμβάσεων αποτελεί ένα κατόρθωμα, και αν θέλετε αποτελεί μια σοφία του ανθρώπου που εκπληρώνει τις προσδοκίες του ρόλου. Στο κάτω-κάτω, βασικό πρόβλημα της σχιζοφρένειας είναι ότι αυτοί οι ασθενείς, οι σχιζοφρενικοί, δεν μπορούν να λειτουργήσουν μέσα στον ρόλο, δεν μπορούν να υπηρετήσουν στρατιώτες, να εργαστούν ή να παντρευτούν γιατί απατούνται συγκεκριμένες σκέψεις, αισθήματα και λειτουργίες από έναν στρατιώτη, εργάτη ή σύζυγο. Αλλά στη μελαγχολία η υπερτροφία αυτής της σοφίας συνεπάγεται την ατροφία μιας άλλης, πολύ πιο θεμελιώδους και ασύνειδης σοφίας: ότι κάτι είναι σημαντικό και αγαπητό όχι κυρίως γιατί προσφέρει κάτι χειροπιαστό και κάτι πολιτισμικά ή κοινωνικά θεσμισμένο αλλά γιατί απλά υπάρχει. Η μάνα είναι αγαπητή και σημαντική όχι κυρίως γιατί μου προσφέρει τροφή και αγάπη αλλά γιατί υπάρχει ως μάνα, υπάρχει ως ορίζοντας και πρωταρχική κατοικία μου – κατοίκησα έμβρυο στην κοιλιά της, στην αγκαλιά της σαν βρέφος, ο ορίζοντάς μου ήταν το πρόσωπό της, κατοίκησα στις λέξεις και τις χειρονομίες της. Είναι θεμελιωδώς σημαντική και αγαπητή γιατί αποτέλεσε την πρώτη μου κατοικία και οι μετέπειτα κατοικίες μου, στις σχέσεις μου, στο σπίτι και στη δουλειά μου, υπήρξαν γιατί μπόρεσα να έχω την εμπειρία μιας πρωταρχικής κατοικίας. Δεν χρειάζεται λοιπόν να κάνει κάτι το ιδιαίτερο, και τότε δεν έκανε κάτι το ιδιαίτερο, έγινε κατοικία γιατί ήταν στη φύση της να είναι, κι εγώ, από τη μεριά μου, αυτό το σπίτι κατοίκησα γιατί δεν γινότανε διαφορετικά.

Αυτή την εκπλήρωση των κοινωνικών ρόλων εννοούσα ότανμίλαγα για εκπολιτισμό, και η εκπλήρωσή των ρόλων από τους μελαγχολικούς ασθενείς μπορεί να έχει διάφορες και ασυνήθιστες εκφράσεις. Όταν το επεισόδιο υποχώρησε και η ασθενής ήταν πλέον καλά έβγαινε συνέχεια έξω, σε καφετέριες και ταβέρνες, πράγμα που ποτέ δεν της άρεσε και ποτέ δεν το έκανε. Θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει ότι ήταν κάτι πολύ φυσικό αφού η ασθενής έχει να βγει τόσους μήνες από το σπίτι, ή, αν αυτό ήταν υπερβολικό, ότι ήταν η απαρχή μιας μανιακής φάσης. Τίποτα από τα δύο: η ασθενής έβγαινε έξω για να τη δούνε, η γειτονιά, οι φίλοι και όλος ο κόσμος, να δούνε ότι είναι καλά γιατί αλίμονο αν μια γυναίκα αυτής της ηλικίας, αυτής της μόρφωσης, αυτού του συζύγου δεν ήταν καλά. Η έξοδος δεν ήτανε διασκέδαση αλλά η πραγμάτωση ενός πρόσθετου ρόλου – του ρόλου "είμαι καλά".

Ο υπερβολικός εκπολιτισμός του μελαγχολικού έχει μιαν όψη ακόμα, συμπληρωματική εκείνης του ρόλου, την όψη της τάξης. Πολλές φορές λέω στους ασθενείς μου ότι σε όλους μας αρέσει η φύση – σίγουρα μας αρέσει γιατί είμαστε ανέμελοι, ακούμε πουλάκια και βλέπουμε δέντρα αλλά μας αρέσει επίσης γιατί δεν υπάρχει τάξη στη φύση – τα δέντρα δεν φυτρώνουν σε κανονικές αποστάσεις και σε παράταξη, τα πουλάκια δεν τραγουδάνε σε χορωδίες, τις κοπριές και τα φύλλα δεν τις μαζεύουν νεράιδες το βράδυ – τάξη και καθαριότητα υπάρχουν μόνον στα σπίτια, στις πόλεις και τα μυαλά των ανθρώπων. Η τάξη του μελαγχολικού δεν υπάρχει μόνο στο σπίτι και στη δουλειά του – ‘θα πάθετε πλάκα άμα δείτε την τακτοποίηση των εγγράφων μου’, μου έλεγε ένας ασθενής. *Η τάξη αφορά κυρίως την τακτοποίηση του εαυτού του και, δευτερευόντως, των άλλων στο μυαλό και τον κόσμο του.* Τακτοποιεί σχολαστικά τα πράγματα στο σπίτι και στη δουλειά του, τις εκκρεμότητες και τις υποχρεώσεις του, όπως τακτοποιεί στο μυαλό του τους άλλους – λόγου χάρη, η κόρη μου στα 34 της πρέπει να είναι παντρεμένη και με μόνιμη εργασία. Αν και μια τέτοια τάξη μας φέρνει στο νου την τάξη του καταναγκαστικού, δεν είναι το ίδιο. Ο καταναγκαστικός υιοθετεί μιαν ιδιότροπη τάξη που εξυπηρετεί μόνον τον παράξενο εαυτό του, πράγμα που εξ άλλου παραδέχεται π.χ. για να κοιμηθεί το βράδυ πρέπει το μαξιλάρι να είναι 4 δάχτυλα από την άκρη του κρεβατιού, να πει τρεις φορές την προσευχή του και πρώτα να ακουμπήσουν τα χέρια του στο στρώμα και μετά το κεφάλι. Η τάξη του μελαγχολικού, τουλάχιστον όπως το πιστεύει ο ίδιος, είναι αλτρουιστική, εξυπηρετεί τους άλλους, το παιδί, τον πελάτη, την επιχείρηση και την κοινωνία. Σ’ αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να καταλάβουμε την πυροδότηση κάποιων φάσεων της μελαγχολίας – όταν η κόρη χωρίσει ή απολυθεί δεν είναι αυτό καθαυτό το γεγονός που προκάλεσε την μελαγχολία, στο κάτω-κάτω και άλλες κόρες άλλων ανθρώπων χωρίσανε ή απολυθήκανε και δεν αναδύθηκε η μελαγχολία, είναι η διασάλευση της τάξης πραγμάτων που μόνο δια μέσου της μπορεί να υπάρξει ελεύθερος συμπτωμάτων. Όταν, λόγω ηλικίας, οι δυνάμεις του τον εγκαταλείπουν, αναδύεται η μελαγχολία γιατί βιώνει ότι δεν μπορεί να ανταποκριθεί καλά στα καθήκοντα του εργαζόμενου – κάνει λάθη, δεν σκέφτεται έξυπνες λύσεις όπως παλιά, με δυο λόγια δεν εκπληρώνεται η προσδοκία του ρόλου του τέλειου εργαζόμενου. Αντίθετα, όταν η κόρη παντρευτεί (κάτι που προσδοκούσε αφού ανέκαθεν συμμορφωνόταν με τις κοινωνικές και πολιτισμικές συμβάσεις) ή όταν ο ίδιος γίνει διευθυντής στη δουλειά του, όταν δηλαδή υπάρχουν και για τον ίδιον ευχάριστες εξελίξεις, και πάλι μπορεί να αρρωστήσει. Στην πρώτη περίπτωση η υπερταύτιση με την κόρη και η υπερανάλυση του ρόλου της μητέρας δεν επιτρέπει την ανάληψη ενός νέου ρόλου, υπάρχει στο κενό και στο τίποτα, όπως υπάρχει χωρίς γεύση κι αφή. Στη δεύτερη περίπτωση διαισθάνεται ότι ως απλός υπάλληλος

μπορούσε να έχει τα προσόντα και τις δυνάμεις να ανταποκρίνεται στα συγκεκριμένα καθήκοντα αλλά διευθυντής θα μπορέσει; Και όλα αυτά πέρα από το γεγονός ότι ο μελαγχολικός αποφεύγει, όπως ο διάολος το λιβάνι, τις συγκρούσεις και τις αντιπαραθέσεις. και ένας διευθυντής μοιραία κάποτε θα έρθει σε κάποια σύγκρουση με τους μέχρι χτες φίλους και συναδέλφους του που θα του πούνε ‘μας πούλησες’, όπως “πούλησε” και μένα ο ασθενής μου.

Δεν υπάρχει ο χρόνος να συζητήσουμε και άλλα γνωρίσματα της ύπαρξης του μελαγχολικού στον κόσμο, γνωρίσματα που συνδέονται με αυτά της εκπλήρωσης του ρόλου και της τάξης. Μεταξύ των άλλων, οι Tellenbach και Kraus έχουν αναλύσει λεπτομερώς την λεγόμενη υπερνομία τους, την δυσανεξία στην αντίληψη του διαφορούμενου και την εμπειρία της οφειλής του. Υπερνομία εννοούμε τη τήρηση του γράμματος του νόμου – π.χ. στην υποθετική ερώτηση αν θα πέρναγαν ένα κόκκινο φανάρι σε έναν έρημο δρόμο, ενώ βιάζονται και βλέπουν ότι δεν υπάρχει άνθρωπος και άλλο αυτοκίνητο στον ορίζοντα, απαντούν όχι. Δυσανεξία στην αντίληψη του διαφορούμενου εννοούμε ότι δυσκολεύονται να καταλάβουν, και κυρίως να ανεχτούν, αντιφατικά γνωρίσματα που μπορεί να έχει ο ίδιος άνθρωπος – για τους δεν μπορεί κάποιος καλός άνθρωπος κάποτε να φέρεται άδικα. Εμπειρία της οφειλής εννοούμε ότι αισθάνονται υποχρεωμένοι για ο,τιδήποτε καλό τους γίνεται και πρέπει να το ξεπληρώσουν. Είναι κανόνας τέτοιοι ασθενείς όταν με παίρνουν τηλέφωνο ή τέλος πάντων όταν όντως με απασχόλησαν παραπάνω, να θέλουν να το ξεπληρώσουν πληρώνοντας περισσότερα χρήματα από αυτά που ζητάω – ‘αν δεν τα πάρεις’, μου λένε, ‘δεν θα σε ξαναπάρω τηλέφωνο, αν τα πάρεις θα αισθάνομαι πιο άνετα να τηλεφωνώ’.

Και φυσικά δεν υπάρχει χρόνος να συζητήσουμε τα ζητήματα της βιολογικής συγκρότησης αυτών των ανθρώπων π.χ. το ζήτημα της κληρονομικότητας. Ας το θέσουμε απλά σαν ερώτηση: τι κληρονομείται – η προδιάθεση να εκδηλώσει κάποιος άνθρωπος ασύνδετα και μεμονωμένα συμπτώματα, όπως πρωινή αφύπνιση και σκέψεις αυτοκτονίας, ή μια προδιάθεση, που μαζί με τις επιρροές του περιβάλλοντος, κάνει τον άνθρωπο να ζει περισσότερο ως ρόλος και λιγότερο ως πρόσωπο και να συγκροτεί τις καθημερινές καταστάσεις ως καταστάσεις όπου θα αναδεικνύεται ο ρόλος του και λιγότερο το πρόσωπό του;

Τελειώνοντας έχω την αίσθηση ότι όλα αυτά δεν αρκούν για να καταλάβουμε κάπως ικανοποιητικά τη ζωή και την εμπειρία ενός τέτοιου ανθρώπου. Πιθανόν να χρειάζονται αυτά που γράφονται στα εγχειρίδια ψυχιατρικής για τα συμπτώματα, την πορεία της νόσου και τη θεραπεία της, πιθανόν να χρειάζονται και αυτά που αναφέρθηκαν για την

μελαγχολική ύπαρξη στον κόσμο, πιθανόν να χρειάζονται και οι ψυχαναλυτικές θεωρίες για τη σχέση με τη μητέρα, την ενόρμηση του θανάτου και της ζωής, την μεταστροφή της επιθετικότητας στον εαυτό και την καταθλιπτική θέση. Αν και η φαινομενολογία, απόψεις της οποίας παρουσίασα προηγουμένως, και η ψυχανάλυση, απομακρύνονται ως θεωρίες και πράξεις από την κλασική ψυχιατρική, αν και κάποτε, χωρίς να την αρνούνται, την συμπληρώνουν, μια σημαντική συμβολή, για εκείνο που λείπει για μια πληρέστερη κατανόηση, θα έρθει από αλλού – από τη σπουδή του ανθρώπου και του κόσμου του που γίνεται από τη φιλοσοφία, τη θεολογία και κάποια είδη “σοβαρής” λογοτεχνίας. Αλλά μια πρόσθετη συμβολή στην κατανόηση μπορεί να έρθει και πέρα από τις επιστήμες, είτε τις φυσικές, είτε τις επιστήμες του ανθρώπου. Μια ένδειξη ότι μπορεί να υπάρχει ένας χρήσιμος δρόμος πέρα από τις επιστήμες, ένας δρόμος που είναι πολύ πιο κοντά στη σκέψη και την ψυχή του ανθρώπου είναι η λεγόμενη φαντασιακή κατανόηση. Οι άνθρωποι συνήθως σκέφτονται τη ζωή τους με εμφανείς αναλογίες και ομοιότητες, αισθάνονται με εικόνες, επικοινωνούν με μεταφορές και παρομοιώσεις και κρίνουνε διαισθητικά (δια των αισθήσεων και του σώματος) και όχι με εργαστηριακά τεκμήρια, επιστημονικά δεδομένα και άλλα τέτοια κλισέ. Έτσι, ο Romanyszyn λέει ότι η θλίψη είναι ο χειμώνας της ψυχής μας, κι όπως παρατήρησε ο κ. Γεμενετζής, στη συνάντηση της Ε.Ε.Φ.Υ.Α.Ψ. που πραγματοποιήθηκε πριν έναν χρόνο στον ίδιο χώρο, η θλίψη που δεν υποχωρεί και γίνεται κατάθλιψη μπορεί να είναι η εποχή των παγετώνων της ψυχής μας. Γνωρίζουμε ότι για τον μελαγχολικό όλα είναι άχρωμα, δηλαδή δεν έχουν ιδιαίτερη γεύση κι αφή (‘ό,τι τρώω, είναι σαν να τρώω χαρτιά’), ότι κλείνεται στο σπίτι του και παραμένει κληήρης. Και το χειμώνα οι άνθρωποι κλείνονται μέσα στο σπίτι τους, σκεπάζονται τις κουβέρτες τους, δεν υπάρχουνε χρώματα αφού εξαφανίστηκαν τα λουλούδια και είναι σιωπή αφού αποδήμησαν τα πουλιά. Κάποτε ανάβουνε τη φωτιά, απλώνουν μπροστά της τα χέρια τους και ονειροπολούν με τις ώρες. Η φωτιά που ζεσταίνει τον θλιμμένο άνθρωπο είναι οι αναμνήσεις του, και βέβαια, όπως κάθε φωτιά, μπορεί να ζεστάνει ή και να κάψει. Στη μελαγχολία οι μνήμες γίνονται τύψεις, η φωτιά φουντώνει και κάποτε γενικεύεται, κάποτε κατακαίει τα υπάρχοντά του, ‘χρεοκόπησα, τα παιδιά μου θα πεθάνουν της πείνας’, λέει ο μελαγχολικός που παραληρεί. Ο J.-P. Roussaux³ συζητά την εκτίμηση του Binswanger ότι “μέσα στο κενό της μελαγχολίας δεν μένει τίποτα άλλο παρά η αυτοκτονία ως το τελευταίο καύσιμο υλικό”. Αν και ο μελαγχολικός σε αναστολή μοιάζει με τον σχιζοφρενικό σε αναστολή, δηλαδή είναι ακίνητος, με σκέψη λιμνάζουσα και λόγο ψιθυριστό, χωρίς μεταβολές του προσώπου του, δεν είναι καθόλου εναντιωτικός, είναι ιδιαίτερα πρόθυμος - μπορεί να μετακινηθεί κατά παραγγελία, να κάτσει,

ας πούμε, σε μιαν άλλη καρέκλα. Είναι μια πέτρα αλλά είναι βέβαια μια ξύλινη πέτρα, πιθανόν ένα αυριανό ανθρώπινο κάρβουνο.

Σε κάθε περίπτωση, οι ειδικοί μπορεί να αναγνωρίζουν καλύτερα τα συμπτώματα και να συνταγογραφούν τις καλύτερες θεραπείες, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι κατανοούν καλύτερα την οδύνη του συνανθρώπου τους. Προσωπικά, σας ομολογώ ότι δεν μπορώ να κατανοήσω πώς αισθάνεται ένας άνθρωπος που τα ρούχα του πήραν φωτιά μέσα στην παγωνιά του χειμώνα της Φλώρινας, τι σημαίνει επίσης το να λυπάται που δεν μπορεί να λυπάται. Δεν το καταλαβαίνω ίσως γιατί δεν το έζησα και μόνο το άκουσα, και δεν ξέρω πως αντιμετωπίζεται πέρα από τη φαρμακευτική αγωγή που χορηγώ. Ο Γιάννης Ευσταθιάδης σ' ένα πολύ μικρό βιβλίο⁴, μιλά για τη ζωή του μετά τον θάνατο του αγαπημένου παιδιού του: σε μια λευκή σελίδα, μετά το τέλος του βιβλίου, αναφέρει μιαν εκτίμηση του Antonio Porchia που με ελάχιστες λέξεις παραπέμπει σε μια πιθανή στάση απέναντι σ' αυτό το κεντρικό φαινόμενο της μελαγχολίας: “Λυπημένος, είσαι λιγότερο λυπημένος. Μείνε λυπημένος”.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Χρησιμοποιούμε τον όρο “μελαγχολία” και όχι τον σύγχρονο όρο “κατάθλιψη” κυρίως για τις δυνατότητες των ευρύτερων συναφειών που παρέχει η λέξη “μελαγχολία”. Ο όρος μελαγχολία, ο οποίος εμφανίζεται, προφανώς για πρώτη φορά, στην Ιπποκρατική συλλογή, υπονοεί την περίσσεια της “μαύρης χολής” και συνεπώς την “ανισορροπία” των τεσσάρων βασικών χυμών. Η ανισορροπία γενικά, και η “δυσκράσια” στη συγκεκριμένη περίπτωση, αποτελούσε βασικό λόγο διαταραχής σε προσωπικό, κοινωνικό και κοσμικό επίπεδο για την εννόηση των αρχαίων που θεωρούσε το “μέσον” (το μέτρο) κριτήριο της ευρυθμίας. Παράλληλα, η εννόηση των αρχαίων υπονοούσε έναν “μελαγχολικό τύπο” που, όπως η “ύπαρξη στον κόσμο” που περιγράφεται στο κείμενό μας, δεν ήταν απαραίτητο να νοσεί και να εκδηλώνει συγκεκριμένα συμπτώματα – η υπερβολή μπορούσε να οδηγήσει σε νόσο, αλλά η δυνατότητα μιας “θείας μανίας”, που αποτελούσε ένα υψηλότερο είδος αρμονίας με τον κόσμο, ήταν επίσης πιθανή – εξ ου και η σύνδεση της μελαγχολίας με τη δημιουργικότητα και τα “χαρισματικά” πρόσωπα. Τέλος, η μελαγχολία, μέσω της μαύρης χολής, μας παρέχει τη δυνατότητα ενός “ανοίγματος στον κόσμο” μέσω των παραπομπών και των αναλογιών με ευρύτερα συμπαντικά δεδομένα: η μαύρη χολή, σε σχέση με τα τέσσερα στοιχεία (του Εμπεδοκλή που ήταν ευρύτερα αποδεκτά από την αρχαία σκέψη) – το νερό, τη φωτιά, τον

αέρα και τη γη -, αντιστοιχούσε στη γη, στο πλέον άκαμπτο στοιχείο, από τις τέσσερις εποχές του έτους αντιστοιχούσε στον Χειμώνα (κατά κάποιους στο Φθινόπωρο), τα χαρακτηριστικά των οποίων (της γης και του Χειμώνα) είναι κυρίως το κρύο και δευτερευόντως η ξηρότητά τους κ.ο.κ.

2. Αυτή η εκπλήρωση των κοινωνικών ρόλων, όπως και άλλα χαρακτηριστικά που συζητούνται στη συνέχεια, έχουν τον χαρακτήρα της “καθήλωσης” (π.χ. στον ρόλο). Με τον όρο “καθήλωση” δεν εννοούμε μόνον μια υπερταύτιση, πόσον μάλλον μια, έστω, ιδιαίτερη κλίση και προτίμηση σε κάποια πράγματα – εννοούμε ότι το πρόσωπο όταν δεν εκπληρώνει ρόλους, όταν δεν υπάρχει ως υπερταυτισμένο κ.λπ. όχι μόνον δυσφορεί αλλά απειλείται και βρίσκεται σε απόγνωση.
3. J.-P. Roussaux, Θεμέλιο και έννοια των συναισθηματικών διαταραχών στο έργο του Ludwig Binswanger. Στο (συλλογικό) Ψυχιατρική και Σπουδές του Ανθρώπου, τομ. 4, Θεραπευτήριο Ν. Σπινάρη Α.Ε., Κοζάνη, 2004.
4. Γιάννης Ευσταθιάδης, Γραμμένα Φιλιά, Ύψιλον, Αθήνα, 2006.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Kraus, A., The significance of phenomenology for diagnosis in psychiatry. Στο: The Fourth Annual Symposium of Duquesne Phenomenology Center. Duquesne University, Pittsburgh, 1987.
- Kraus, A., Η ταυτότητα και η ψύχωση του μανιοκαταθλιπτικού. Στο: (συλλογικό) Ελευθερία και Σύμπτωμα, Εντροπία, Αθήνα, 1994.
- Romanyshyn, R., The Soul in Grief. North Atlantic, Berkeley, 1999.
- Stanghellini, G., Disembodied spirits and deanimated bodies. Oxford University Press, Oxford/New York, 2004.
- Tellenbach H., Melancholy. Duquesne University Press, Pittsburgh, 1980. (Πρώτη Γερμ. έκδ. 1961)